

Pregledni članak
UDK 930.25:651.53:497.13.

NEKA PITANJA ČUVANJA, ZAŠTITE, PREUZIMANJA I OBRADE ARHIVSKE GRAĐE NA PODRUČJU SJEVERNE DALMACIJE

Slavko Ražov, Historijski arhiv, Zadar, Žrtava fašizma b.b.

U Zadru gradu burne prošlosti tijekom niza godina i stoljeća stvorena je vrijedna arhivska građa kao svjedočanstvo svega što se u nje-mu događalo. Najveći dio te građe je uništen i oštećen za vrijeme drugog svjetskog rata.¹ Osim što je mnogo dokumentacije uništeno u samoj arhivskoj ustanovi, veliki dio dokumentacije je uništen na terenu u toku rata i u prvim godinama poslije rata.²

Nakon konačnog oslobođenja i pripajanja Zadra matici zemlji počeo je ponovo djelovati Historijski arhiv u Zadru pod nazivom Državni arhiv. Glavna briga, tada malobrojnog arhivskog osoblja, svega trojica zaposlenih, upravitelj, arhivist, manipulant, bila je povaditi spise ispod ruševina, urediti prostorije, postaviti na njih vrata i prozore da ne bude krađe koja je nažalost bila učestala,³ zatim izvlačiti vlažne svežnjeve i sušiti ih i tako objedinjavati fondove. Spisi su bili ugroženi od insekta pa ih je trebalo dezinficirati.⁴

Posao je bio velik kako je rekao tadašnji upravitelj »treba pregledati sve sveske, a tih ima na tisuće«.⁵

S obzirom na slabe mogućnosti zapošljavanja posao je tekao sporo i svodio se samo na ono najnužnije.

Zaštita, čuvanje, sređivanje dokumentacije i njeno preuzimanje s terena

Dokumentacija koja se je nalazila u Arhivu, odmah poslije oslobođenja, datirala je od 10. do 19. stoljeća. Takva dokumentacija smatra-na je kulturnim spomenikom i služila isključivo u znanstvene svrhe.

O prvim pregledima stanja zaštićenosti i sređenosti arhivske građe na terenu može se govoriti tek iza godine 1947. Te godine tadašnji Državni arhiv je dobio nove prostorije⁶ i s time privremeno rije-

¹ Spisi Državnog arhiva Zadar br. 20 i 31. 1945.

² Tada su uništeni spisi Zadarske bolnice, spisi Tvornice Luksardo i dr.

³ Spisi Državnog arhiva Zadar br. 82/1947.

⁴ Isti, br. 6/1946.

⁵ Tadašnji privremeni upravitelj Državnog arhiva Ivo Ostoić.

⁶ Spisi Državnog arhiva Zadar br. 55/1946.

šio status smještaja dokumentacije koja se nalazila u Arhivu, pa se moglo krenuti na teren.

Pregled stanja, čuvanja i zaštite arhivske građe koja se nalazila na terenu nadležnosti Historijskog arhiva Zadar prvi je učinio upravitelj Arhiva u Zadru dr. Stjepan Antoljak godine 1947.⁷ Svrha njegova pregleda je bila utvrditi gdje se nalazi i kako se čuva dokumentacija organa uprave i pravosudnih organa nastala radom dalmatinskih općina od 15. do 19. stoljeća. U tom smislu on je godine 1947. posjetio općine: Šibenik, Trogir, Hvar, Omiš, Obrovac, Makarsku i Sinj.

Nakon izvršenih pregleda došao je do opće konstatacije:

1. Da je mnogo dokumentacije nestalo u ratnom metežu, što krađom, što nebrigom pojedinaca i organa vlasti.

2. Da je mnogo dokumentacije uništeno iz opće nepažnje tadašnjih činovnika.

3. Da se ostatak dokumentacije uglavnom nalazi kod privatnih osoba koje dokumentaciji ne pridaju nikakve pažnje, već je drže u podrumskim i tavanskim prostorijama gdje je izložena propadanju i uništenju.

Nakon izvršene evidencije Arhiv je godine 1948 .pokrenio akciju preuzimanja dokumentacije s područja Sjeverne i Srednje Dalmacije, koja je bila u njegovoj nadležnosti. Preuzimala se najugroženija dokumentacija; na temelju Zakona, nekad na bazi dogovora između Arhiva i imaoaca, a ponekad na temelju telefonskog dogovora.⁸ Popis građe za preuzimanje nije pronađen, niti je postojala bilo kakva evidencija o građi koju je Arhiv preuzimao. Bitno je bilo da se građa makar donekle zaštiti, ta akcija je trajala četiri godine, u tom razdoblju Historijski arhiv u Zadru je primio u svoja spremišta oko 700 dužnih metara dokumentacije, a koja je sačinjavala cijelinu fondova koji su se već nalazili u Arhivu. S tom akcijom preuzimanja Arhiv prestaje sakupljati s terena novu arhivsku građu sve do godine 1957. Spremišta su bila prepuna i trebalo je razmišljati o novoj arhivskoj zgradi.

Godine 1959. napravljen je prvi zahvat na evidentiranju dokumentacije radnih organizacija, kako upravnih i pravosudnih tako privrednih i drugih ustanova na terenu.⁹ Naime, Arhiv je poslao te godine anketni list svim radnim organizacijama koje su djelovale na području Kotara Zadar i Šibenik, a za koje se smatralo da imaju ili stvaraju arhivsku građu.

Od imaoaca se tražilo da dadu podatke koju građu imaju da li je sređena ili dijelomično sređena ili nesređena, da li postoji kakva evidencija o građi koju posjeduju, da li su je voljni predati nadležnom arhivu i da li su vršili škartiranje dokumentacije.

⁷ Te godine S. Antoljak je posjetio općine: Sinj, Obrovac, Makarsku, Hvar, Brač, Knin i Korčulu.

⁸ Knjiga primljene arhivske građe HAZd .

⁹ Zadarska revija br. 1/1983, str. 51—57.

Prema rezultatima ankete na terenu je bilo oko šest tisuća metara arhivsko-registraturne građe. U 70% radnih organizacija spisi su bili djelomično ili potpuno nesređeni. Na pitanje da li postoji kakav popis 99% je odgovorilo da nema nikakva popisa ni evidencije. Vrlo mali broj registratura je želio predati građu Arhivu. Na pitanje da li su vršena škartiranja dokumentacije odgovori su bili poražavajući.

Na području Kotara Zadar u razdoblju 1954. do 1959. samo jedna radna organizacija obratila se je Historijskom arhivu Zadar radi poništavanja svoje dokumentacije, a 39. radnih organizacija je uništavalo svoju dokumentaciju bez znanja i odobrenja Arhiva. Ovdje treba spomenuti tuda se 85% zahtjeva upućenih u Historijski arhiv u posljednjih nekoliko godina upravo odnosi na potražnju dokumentacije nastale u razdoblju od 1945. do 1959. godine.

Stanje sređenosti arhivsko-registraturne građe na području Kotara Šibenik bilo je povoljnije nego u Kotaru Zadar. U tom Kotaru na 295. evidentiranih registratura bilo je 126 registratura s nesređenom ili djelomično sređenom registraturnom građom, dok u Kotaru Šibenik na 393 evidentiranih 285 je bilo sa sređenim spisima, a 98 djelomično sređenim i samo 10 s nesređenim spisima. I danas se može konstatirati da je sanje sređenosti i načina zaštite arhivske građe na području općine Šibenik, bolje nego u općini Zadar.

Ova anketa bila je pokazatelj stanja zaštite i čuvanja arhivsko-registraturne građe na terenu. S obzirom da je osoblje Arhiva bilo preuzeto poslovima na sređivanju i pravljenju inventara za građu koja je u Arhivu i da je Arhiv često selio iz zgrade u zgradu, od godine 1948. do 1964. čak pet puta i da se svaka selidba dosta negativno odrazila na cjelovitost fondova, ovo je mogao i biti jedini način kontaktiranja Arhiva s imaćima arhivsko-registraturne građe.

Godine 1964. Arhiv je dobio današnju zgradu i s time se za duži niz godina riješio problem smještaja arhivske građe, tek tada se moglo normalno planirati što srediti u Arhivu, a što preuzeti.¹⁰ Pošto je dobio mogućnosti primanja nove dokumentacije to je iskoristio, pa ju je s terena preuzimao nekontrolirano. Naime, upravo tih godina su nastale organizacione promjene kod organa uprave, ukinuti su kotarevi i male općine. Budući je bio financijski ovisan o općinama¹¹ nije se moglo očekivati od osoblja Arhiva da dokumentaciju ne primi u svoja spremišta i ako je bila nesređena, nepopisana i bez ikakve evidencije. Pitamo se koliko će morati proći vremena da se ona arhivistički sredi.

S obzirom da u nadležnost Historijskog arhiva u Zadru spadaju nekoliko nerazvijenih općina: Obrovac, Drniš, Benkovac, samo po sebi veće je opterećenje Arhivu, te bi općine trebalo češće posjećivati iz

¹⁰ U zgradi, u koju se smjestila arhivska građa, do te godine bila je vojska, zgrada je sagrađena polovinom 19. stoljeća, u vojne svrhe.

¹¹ Poseban je bio problem dobiti sredstva od nerazvijenih općina: Benkovca, Obrovca i Drniša.

razloga što kod njih u »arhivima« su radili i još uvijek rade nestručne osobe. Drugo: u radnim organizacijama tih općina česte su kadrovske promjene. Zato nikakvo čudo, kad se zainteresirate za spise neke radne organizacije koja je prestala djelovati u takvoj općini da će vam se odgovoriti pitajte ovu ili onu osobu jer ona je radila u toj radnoj organizaciji. Treće: nemarnost rukovodećeg osoblja u tim općinama za zaštitu dokumentacije, primjerice u Obrovcu gdje je u razdoblju od godine 1952. do 1967. djelovala jedna velika radna organizacija koja je imala oko 250 zaposlenih, pošto se rasformirala ni jedan dokumenat nije sačuvan.¹²

Poseban problem evidentiranja stanja zaštite i čuvanja arhivske građe na terenu predstavljaju česte organizacione promjene kod imaoaca arhivsko-registraturne građe. Godine 1974. kad su uslijedile promjene o stvaranju OOUR, SOUR i ŠC, imaoци registraturne građe nisu poštivali propise koji su bili jasni što u tom slučaju raditi s dokumentacijom, već su uništavali svu dokumentaciju, izuzev one koja im je za daljnju operativu bila neophodna.¹³

Iz ovoga pregleda je vidljivo da Historijski arhiv u Zadru u svojim spremištima čuva vrlo vrijednu arhivsku građu, koja je po svom postanku starija i kao takvoj osoblje Arhiva je pridavalo i još uvijek daje posebnu pažnju. Upravo iz tog razloga nije se mogla voditi briga o dokumentaciji u nastajanju, a imaoци i stvaraoci na terenu nisu poštivali zakonske propise da se ona zaštiti, pa je dosta dokumentacije na terenu uništeno. Da bi se mogla imati potpuna evidencija za dokumentaciju koja je pohranjena u Arhivu i pravi nadzor nad dokumentacijom koja je na terenu u Historijskom arhivu Zadar trebalo bi raditi najmanje 40 zaposlenih stručnih radnika.

SUMMARY

SOME QUESTIONS REGARDING THE KEEPING, PROTECTION, TAKING OVER AND CLASSIFICATION OF ARCHIVES AND RECORDS IN NORTH DALMATIA.

The author speaks of protective measures that are being undertaken regarding archives and records. He mentions the study that all archives and record owners underwent, so as to be able to state the state of records, and to be able to in collaboration with the owners to agree on measures to be undertaken in the protection of records and archives. The author also mentions the Profile of experts that ought to work on the protection and stresses that their number is insufficient.

¹² Ovdje se radi o spisima poduzeća »Alan« iz Obrovca.

¹³ Vidljivo iz evidencije registratura koju vodi vanjska služba HAZd.